

N

eoliberal Akılsallığın Bir Semptomu Olarak Kriz İletişimi ve Yönetimi

Eylem Çamuroğlu Çığ

Mersin Üniversitesi, İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü

Ünsal Çığ

Mersin Üniversitesi, İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü

Özet

1980'lerden başlayarak, neoliberal ekonomi politik pratikler, dünyayı değiştirmeye başlamıştır. Ancak neoliberalizm, ekonomi politikalarla sınırlı kalmamış; Foucault'cu anlamıyla, modern toplumun disiplin ve yönlendirme teknikleri aracılığıyla, bireylere ve toplumlara sirayet eden hegemonik bir akıl ve söyleme evrilmiştir. Bu yeni toplum, disiplinci toplumdaki farklı olarak, bireylerin düşünme ve davranma biçimlerini etkileyen bir yönetimsellik ile şekillenmektedir. Bu süreç, neoliberalizmin farklı dönüşümlerle dünya çapında yayılması ile ilişkilidir. Bu dönüşümler, tarihsel süreç içindeki çeşitli olay ve pratiklerin yanı sıra, eğitim alanı, medya, finansal kuruluşlar, uluslararası kuruluşlar, kurumlar ve şirketlerdeki söylem ve düşünme biçimlerinin yayılması ile de yakından ilgilidir. Bu yeni düşünme biçiminin en ayırt edici özelliği, belirsizlik yardımı ile yerleştirilen rekabet ilkesidir. Makalede incelenen kriz iletişim ve yönetimi, üniversitelerde halkla ilişkiler ve işletme bölümlerinde ders veya derslerin içinde bölüm olarak geçmesinin yanı sıra, işletmelerde el kitapları, seminer, eğitim, kurs yollarıyla da öğretilmektedir. “Krizi yönetmek” ve “krizi fırsata çevirmek” gibi söylemler, halkla ilişkiler ve işletme yönetimlerinin spesifik söylemlerinden çıkarak, gündelik dile sızmıştır. Bu bağlamda bu makale, kriz iletişimi ve yönetimi örneği üzerinden neoliberal söylemin ve düşünme biçimlerinin kriz ve rekabet ile ilişkisini tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Neoliberalizm, Kriz iletişimi ve yönetimi, rekabet ilkesi, kriz, belirsizlik

“Economics are the method. The object is to change the soul.”¹

Margaret

¹ “İktisat yöntemi. Amaç, ruhu değiştirmektir”

Giriş

Thatcher

Kriz iletişimi ve yönetimi, iletişim ve işletme fakültelerinde ders olarak, işletmelerde kurs, el kitapları ve halkla ilişkiler ve yönetim tekniği olarak, salgın hastalık ve afet durumlarında başvurulabilecek el kitapları, kitap ve makaleler gibi birçok farklı alan ve literatürde yer almaktadır. Bu alandaki çalışmalar ve literatür, 1980'lerden başlayarak dünyayı şekillendirmiş ve şekillendirmekte olan neoliberal dönüşüm ile paralel bir artış seyri izlemektedir. Kriz iletişimi ve yönetimi, kriz dönemlerinde yürütülecek iletişim faaliyetlerinin planlanması, doğru iletişim stratejileri, krizi kötü bir durumdan fırsata çevirmek için kullanılması gereken doğru yönetim ve iletişim stratejileri ile bugüne kadar bu alanda yaşanmış olan örnek olayların incelenmesi üzerinden strateji ve planlama üretimine odaklanmaktadır. Bu alanın temel kavram ve söylemlerinden, "krizi yönetmek", "krizi iyi yönetmemek", "krizi fırsata çevirmek" gibi söylemler, gündelik dilde de kullanılmaktadır. Bu da kriz iletişimi ve yönetimi literatürüne hakim olan bakışın, günlük yaşamı da şekillendirmekte olan ortak akla da eklenmekte olduğunu işaret etmektedir.

Bu alandaki bilgi, strateji, planlama ve model üretimlerine yakından bakıldığında, kriz kavramının ele alınışından başlayarak, neoliberal dönüşüm ile son derece uyumlu vurgulara sahip olduğu görülmektedir. Neoliberal dönüşüm ile birlikte dünyada giderek artan krizler, kriz kavramının bu dönüşüm ile özel bir ilişkisi olduğunu göstermektedir. Neoliberalizm, küresel düzlemde kriz, savaş, çatışma, parçalanma ve belirsizlik üretmektedir. Üstelik bütün bu olumsuzluklar, sistemin basitçe kolaylaştırıcısı olmaktan veya kaçınılan durumlar olmaktan çok, yeni dünya düzenine içkin görünmektedir.

Bu makalede, kriz iletişimi ve yönetimi alanının temel kavram ve söylemleri, neoliberal dönüşüm ve bu dönüşümün hedef ve etkileri açısından tartışılmaktadır. Neoliberalizm, ekonomik bir ütopya, bir ideoloji veya ekonomi politik pratikler olarak değil, hegemonik bir akılsallık ve söylem olarak ele alınmaktadır. Makalenin temel savı, bu alana hakim olan bakış ve kavrayışların, neoliberal akılsallığın bir semptomu olduğudur. Bu temel savı açıklayabilmek için önce neoliberalizme devletin dönüşümü ve krizlerin yeni anlamı paradigmasından bakılmaktadır. Ardından hegemonik bir söylem ve akılsallık olarak neoliberalizm tartışılmakta ve kriz iletişimi ve yönetimi alanının temel savları, bu söylem ve akılsallık üzerinden okunmaktadır.

Neoliberalizm, 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik krizinin ardından bütün dünyayı değiştirmeye başlayan sosyal, siyasi ve ekonomik gündemlere sahip olan kapitalizmin yeni bir evresidir. Kapitalizmin bu yeni evresi, sanayi ötesi kapitalizm, finans kapitalizmi, esnek kapitalizm, küresel kapitalizm, post-fordizm gibi birçok farklı adlandırma ile farklı boyutları üzerinden tanımlanmakta ve tartışılmaktadır. Neoliberalizm, özellikle Margaret Thatcher, Ronald Reagan ve Milton Friedman isimleriyle adeta özdeşleşmiştir. İngiltere'de Thatcher'ın, Amerika'da Reagan'ın yaptığı yapısal devrimlere Milton Friedman'ın monetarizmi kaynaklık etmektedir. Neoliberal dönüşüm, Friedman'ın iktisat teorisinin, onun öğretileri etrafında birleşen "Chicago Boys"un da çabalarıyla kararlı bir biçimde uygulanması ve tüm dünyada ekonomik krizden çıkmanın ve kalkınmanın tek yolu olarak sunulması ile de açıklanmaktadır. Friedman'ın inancına göre, ekonomi bir şekilde yoldan

**Neoliberalizm,
Devletin
Dönüşümü
ve Krizlerin
Politikası**

çıkıyorsa, dengeyi tekrar kurmanın tek yolu, politika yolu ile uygulanacak çok tedavisidir (Klein 2010 [2007]). Sosyal refah devleti dönemini şekillendirmiş olan Keynes'in iktisat teorisi, 1970'lerin ekonomik krizi ile beraber terk edilmekte ve yerini Friedman'ın teorisine bırakılmaktadır. Bu durumda da ekonomik dönüşüm, krizden çıkış için yeni arayışların bir sonucu olarak yaşanmaktadır. Bu açıklamaların her biri, bir yönüyle doğru olmakla beraber, neoliberal dönüşümün boyutlarını tam anlamıyla aydınlatamamaktadır.

Neoliberalizm kısaca devletin küçülmesi ve yerini özel sektöre bırakması olarak tanımlanmaktadır. Buradaki temel ilke, piyasaların kendiliğinden verimli olduğudur; bu durumda da girişimcinin özgürlüğünün artışı, piyasanın veriminin artışına ve bu yolla da refah artışına yol açacaktır. Devlet ve kamu sektörünün tek görevi, piyasanın, piyasa aktörlerinin ve ilişkilerinin—yok ise—oluşturulması, gelişmesi, yoğunlaşması ve öncelik kazanmasını sağlamaktır. Bunun haricinde devlet, ekonomi ile ilgili hiçbir rol üstlenmemeli, kısaca piyasaya müdahale etmemelidir (Lowes 2012 [2006], 229).

Ancak “devletin küçülmesi” ve liberalizmin fizyokratların mirasından devraldığı “laissez faire” ideolojisi ile neoliberal dönüşümü açıkladığımızda, uygulamada ortaya çıkmış olan bir paradoksu gözden kaçırmız; neoliberal devlet aygıtının küçülmek yerine büyümesi, otoriterleşme eğilimi ve azalacağına artan bürokrasi. Bu paradoksun gözden kaçırılması da devlet müdahalesinin doğrudan neoliberalizmle çelişen bir durum olarak ele alınmasına ve 2008 krizi örneğinde olduğu gibi, çok erken ve çok kolay bir biçimde, neoliberalizmin sonunun ilanına yol açabilmektedir (Dardot ve Laval, 2012 [2009]). 2000'lerin sonu, neoliberalizmde devletin rolünü sorgulayan çalışmaların sayısında ciddi bir artış da beraberinde getirmiştir. Dardot ve Laval, liberalizmi ve neoliberalizmi ayrıntılı bir biçimde inceledikleri “Dünyanın Yeni Aklı Neoliberal Toplum Üzerine Deneme” adlı kapsamlı kitaplarında, serbest piyasanın “bırakınız yapsınlar” ve “görünmez el” teorilerinin liberalizmin ve neoliberalizmin tarihi ve teorisyenleri bağlamında yeniden ve dikkatli bir okumasını önermektedirler (2012 [2009], 2-8; 121-139; 139-169; 217-243)¹. Bu okuma sonucunda ortaya çıkan tanım, neoliberalizm ile özdeşleşmiş olan “deregülasyon” kavramının ideolojik yanılmasını da işaret etmektedir.

Neoliberal model, devletlerin hukuk yapısını, kurumları, hem kurumların hem de “kurumların kurumunun” yönetim biçimini, bireyleri ve toplumsal ilişkileri küresel bir düzlemde değiştirmek adına sürekli, her alana müdahil olan çok çeşitli eylemlerinden oluşmaktadır. Deregülasyon, piyasanın kuralsızlaştırılması anlamına gelmemiştir ve gelmemektedir; devletin genel rekabet ilkesi çerçevesinde yeniden örgütlenen hukuksal ve politik yapı içinde, piyasaların yaygınlaşması ve desteklenmesi için belli ölçülerde regülasyonu sağ-

¹ Yazarlar, “bırakınız yapsınlar” ve “görünmez el” etrafında şekillenen kendi kendini düzenleyen piyasa fikrinin tarih içindeki etkinliğini veya serbest piyasa ideolojisinin varlığını ya da yaygınlığını tartışmamaktadır. Karşı çıktıkları nokta, neoliberalizmi sadece bu söyleme ve esinlendiği iktisadi politikaya indirgemektir. Neoliberalizm, bu iktisadi söylemi benimsediği her an ve durumda, ortaya yukarıda vurguladığımız paradoks çıkmaktadır. Bu paradoks, yazarların tartışmasının temelini oluşturmaktadır ve bu makalede tartışacağımız konu açısından da çok önemli bir veridir.

layan “büyük şirkete” dönüşümünü maskeleymektedir. Aslında devlet, Marx’ın vurgusu ile paralel biçimde, sermaye birikim sürecini engelleyen veya zorlaştıran her tür sınırı ortadan kaldıran güçlü bir kaldırıcı rolünden vazgeçmemiştir (Dardot ve Laval 2012, 6-7). Devletin piyasaya müdahale etmemesi ve deregülasyon söylemi, kurumlar kurumu olan devletin rekabet ilkesini ve girişimciliği toplumun bütününe yayacak yeni bir örgütlenmeyi başlatan şirket mantığını tamamen özümsemekte olduğunu başarılı bir biçimde gizlemektedir. Andrew Dominik’in 2012 tarihli “Killing Them Softly” filminin kapanış repliği, durumu özetlemektedir: “Amerika bir ülke değil, bir şirkettir. Toplum yoktur, bireyler vardır”. “Şirketlerin hizmetinde bir şirket” olarak neoliberal devlet, devletin rolünün ve anlamının önemli boyutlarda değişmesi anlamına gelmektedir. Rekabet normunun dünya çapında yayılması, devletin dönüşümü ile bireyleri ve toplumları da hızla bu norma adapte etmektedir (Dardot ve Laval 2012, 331-333).

Dardot ve Laval, devletin dönüşümünü, neoliberal normun anahtar kavramı haline almış olan “yönetişimcilik” üzerinden somutlaştırmaktadır. 13. Yüzyılda yönetim olgusu ve sanatını tanımlayan bu sözcük, Batı’dan başlayarak, önce iş yeri yönetimini, daha sonra da politik ve normatif bir kapsama ulaşarak küreselleşmenin zorlamalarına tabi kılınan yönetimlerin pratiklerini anlatmak için kullanılmıştır. Kavram, neoliberal ilkeleri ve disiplini dünyaya yayma görevini yerine getiren denetleyici kuruluşların (Dünya Bankası, IMF vb.) jargonuna yerleşmiştir. Günümüzde iktidar kavramına daha yakından bakmayı acil ve gerekli kılacak biçimde, iktidarın üç boyutu bu kavramda birleşmektedir; şirketlerin, devletlerin ve dünyanın yönetilmesi ve yönlendirilmesi. Bu kavram, hukuktaki—ve doğal olarak da politikadaki—zemin kaymasına da işaret etmektedir. Devlet artık, hukukun devletin öğelerinden bir tanesi olarak ele aldığı egemenlik paradigması üzerinden değerlendirilmemektedir. Temel değerlendirme ölçütü, belli bir toprak üzerinde egemenliği sağlamadan, yönetişimin hukuk normlarına ve ekonomiye tam ve iyi uygulanmasına uymaya evrilmiştir. Devlet yönetimleri, şirket yönetimine son derece benzer bir biçimde, uluslararası mali toplulukların, uzmanların ve değerlendirme kuruluşlarının denetimine tabidir. Yönetişim, iktidar uygulamasının yeni bir evresini simgelemektedir. Devlet artık hizmet yerine strateji üretmektedir (Dardot ve Laval 2012, 321-324). Bu değişim, kamusal ve özel kavramlarının dönüşümünden hukuk ve politikanın dönüşümüne kadar, birçok alanda büyük kayma ve iç içe geçmeleri beraberinde getirmektedir. Devletin dönüşümü, makalemizin tartışmakta olduğu rekabet ilkesinin dünya çapında devletlerden kurumlara ve bireylere kadar yayılmasını ve neoliberal düzende krizin rolünü açıklamaktadır.

Bu dönüşüm, aynı zamanda ekonomik krizlerden sonra “kapitalizmin sonu”, “sosyal devlet politikalarının ve Keynes’in geri dönüşü” veya “neoliberalizmin sonu”nu ilan eden—müdahalenin yönünü dikkate almayan—devlet müdahalesi yanlısı söylemin de kör noktasını aydınlatmaktadır. David Harvey, neoliberal devleti, neoliberal kurumların kümesi olarak ele almaktadır. Harvey, neoliberal dönemde devlet müdahalesinin anlamını, yeniden dağıtım politikaları ile açıklamaktadır. Neoliberalizm, dünya çapında bir “yaratıcı yıkım” dalgasını başlatmıştır ve devlet bu yaratıcı yıkımın yeni dağıtım politikalarının baş aktörüdür. Devletin buradaki rolü, sınıfsal mücadelelerin sonucu olarak sosyal refah devleti döneminde üst sınıflardan alt sınıflara doğru akışı düzenleyen dağıtım politikalarını

ve kazanılmış hakları “esneterek” yeniden dağıtım ve rekabete yer açmaktır. Bu noktada Harvey’nin de vurguladığı giderek artan gözetim, güvenlik saplantısı ve olağanüstü hâl söylemlerinin dünya çapında artış göstermesi, her türlü muhalefetin ağır bedeller ödeterek susturulması, devlet aracılığı ile yeniden dağıtımın daha kötü bir rolünü de göstermektedir (Harvey 2007, 38-39). Neoliberalizmde devlet müdahalesi en aza indirilmemekte, aksine piyasa mantığına içkin biçimde müdahale artmaktadır. Yani devlet müdahalesinin artması ve devletin büyümesi, neoliberalizmin sonu olmadığı gibi, neoliberalizmin ekonomi-politik mantıktan ötesini hedeflediğini de göstermektedir. Bu noktada—her anlamıyla—krizin de yeni bir boyutu ortaya çıkmaktadır.

Yaratıcı yıkım mantığı, şiddetin neoliberal iktidara içkin olduğunu ima etmektedir. Sermaye yeniden dağıtılmaktadır ve yeniden dağıtımı mümkün kılmak ve bir taraftan da toplumsal denetimi sağlamak gibi, ikili bir rol üstlenmiş olan neoliberal devlet ve düzen, istikrarsızlık, düzensizlik, çatışma ve krizlerden faydalanmaktadır. Bu mantığın izini neoliberalizmin şiddetle örülmüş tarihinde sürmek mümkündür (Gambetti 2009, 145-146). Neoliberalizmin küresel yayılımındaki şiddet ve yıkım, Harvey (2005) ve Klein’in kitaplarında da (2010) ele alınmaktadır. Neoliberalizmin tarihinde iz bırakmış olan yaratıcı yıkım mantığı, neoliberal düşünürlerin yaklaşımlarında da derin bir iz bırakmıştır. New Orleans selinin ardından *The Wall Street Journal*’a bir makale yazan Milton Friedman, makalede selin bir trajedi olduğunu vurgulamaktadır. Ancak bu trajedi, aynı zamanda eğitim sisteminde radikal bir reform için de bir fırsat sunmaktadır. Friedman’a göre, ancak bir kriz gerçek bir değişim yaratabilir. Kriz yaşandığında yapılanlar ve bir daha yaşanmaması için alınan önlemler, pusuya yatmış düşüncelere dayanır. Bu durumda yapılması gereken, her türlü—ekonomik ya da politik—alternatifi geliştirmek ve bu alternatiflerin uygulanabileceği zeminin oluşması için fırsatları/krizleri kollamaktır. Friedman’ın bu düşüncesi, neoliberalizmin rekabet ilkesinin anlamı ve mahiyetine dair önemli ipuçları vermekte ve makalede ele aldığımız kriz iletişimi ve yönetiminin temel mantığı ile de birebir örtüşmektedir. Naomi Klein yaratıcı yıkım mantığını, psikiyatride şok terapileri ile yapılan insan zihnini silme deneyleri ile paralellik kuran “şok doktrini” metaforu ile anlatmaktadır. Yazar, kapitalizmin bu yeni evresini “felaket kapitalizmi” olarak adlandırmaktadır. Yazara göre, Friedman’ın en kalıcı stratejik miraslarından bir tanesi, neoliberal bir strateji olarak kriz vurgusu olmuştur (Klein 2010, 3-7).

Harvey de neoliberalizmin kriz ile özel bir ilişkisi olduğunu vurgulamaktadır. Marx’ın ilkel birikim süreci ile benzer bir biçimde, yeniden dağıtımın neoliberal sürecini “zapt yoluyla birikim” (*accumulation by dispossession*) kavramsallaştırmasıyla anlatmaktadır. Bu süreçte önemli rol oynayan araçlardan bir tanesi, krizlerin yönetimi ve manipülasyonudur (Harvey 2007, 34-37). Neoliberal yeniden birikim sürecinin önemli bir unsuru olan kriz yönetiminin, rekabet ilkesini yerleştirmek açısından da önemli bir rolü vardır. Kriz yönetiminin en temel ilkesi, sürekli hazırlıklı olmaktır. Sürekli hazırlıklı olma vurgusu, bir taraftan neoliberalizmin krizden kaçınmadığının ve krizin süreçte bir unsur olduğunun üstü kapalı bir işaretini verirken, diğer taraftan da süreçte kaybedenlerin gerekli risk analizlerini yapamadıklarını, yani kaybetmelerinin meşru olduğunun da altını çizmektedir: “Bir ekonomik krizde varlıklar gerçek sahibine geri döner” (Wade ve Veneroso’dan

Hegemonik Bir Akıl ve Söylem Olarak Neoliberalizm

aktaran Harvey 2007, 37). Bu nedenle Marx'ın klâsik ekonomik çerçeveden okunması, neoliberalizm ile kriz arasındaki ilişkiyi yanlış değerlendirmek ve hafife almak olacaktır. Kapitalizmin bu yeni evresinde, kapitalizm, krizden kaçınmak yerine, onları sermayenin yeniden dağılımının aracı olarak kullanmaktadır. Bu verimli araçtan kaçınmak yerine, bu aracı sistemik olarak da üretmektedir (Gambetti 2009, 149).

Harvey'nin hem "Neoliberalism: A Brief History"de (2005), hem de "Neoliberalism as Creative Destruction" (2007) adlı makalesinde vurguladığı neoliberalizmin sağduyu ve düşüme biçimlerine, toplumun ortak aklına eklenmiş olduğu gerçeği, neoliberalizmin söylem ve pratiklerinin, neoliberal dönüşümün tarihi ve anlamı ile beraber, dikkatli bir biçimde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bu söylem ve pratiklerden özel bir öneme sahip olan kriz iletişim ve yönetimi, makalede, basitçe fakültelerin işletme ve halkla ilişkiler bölümlerinde bir ders, küreselleşme ile işletmelerin gündemine yerleşmiş bir konu veya salgın hastalık ya da doğal afet dönemlerinde uygulanacak planlar olmaktan çok ötede, neoliberal mantığın bir semptomu olarak okunmaktadır. Ancak bu okumanın temellerini açıklayabilmek için hegemonik bir söylem ve akıl olarak neoliberalizme daha yakından bakmak gerekmektedir.

Yukarıda da vurguladığımız gibi, neoliberalizmin basitçe serbest piyasa ideolojisine indirgenmesi, neoliberal süreci ve paradokslarını açıklamadığı gibi, neoliberalizmin kalbindeki mantığın yeterince ciddiye alınmaması gibi önemli bir probleme de yol açmaktadır. Neoliberalizm, piyasanın rekabet ilkesinin bireyler, toplumlar ve devletler nezdinde benimsenmesi ve insani olanın dönüştürülmesidir. Neoliberal düşünürlerin eğitimi ciddiye almaları ve neoliberal düşünceleri yayacak düşünce kuruluşlarına (*think tank*) önem vermeleri, bunu vurgulamaktadır. Böylece neoliberalizm sadece politik ve ekonomik bir ütopya olmaktan çıkmakta, insani olanı ve insan doğasının gerçekliğini hedeflemektedir. Margaret Thatcher'ın da vurguladığı gibi, iktisat sadece bir yöntemdir; amaç ruhu değiştirmektir.

Piyasa ve rekabet ilkesinin insan doğasına içkin olduğunu vurgulayarak neoliberalizm, Spencer'cı sulara geri dönmüştür. Dardot ve Laval, Spencer'ın "sosyal Darwincilik" olarak bilinen yaklaşımını, "toplumsal rekabetçilik" olarak adlandırmaktadırlar. Yazarlara göre neoliberalizmin çeşitli dalları, bu yaklaşımın izlerini taşımaktadır. Spencer'ın yaklaşımı, rekabeti bireysel ve kolektif varlığın, ulusal ve uluslararası yaşamın genel normu olarak konumlamıştır (Dardot ve Laval 2012, 121-126). Neoliberalizm, Spencer'ın yaklaşımına paralel biçimde, insan doğasını temsil etme iddiası ile beraber gelmektedir. Bu iddia, neoliberal dönüşümün hedefinin siyasal veya ekonomik bir dönüşümün çok ötesinde, insani ve toplumsal varoluşa dair bütünlüklü bir proje olduğunu göstermektedir. Fredric Jameson, piyasanın insan doğasında olduğu önermesini, zamanımız ideolojik mücadelesinin en kritik noktası olarak vurgulamakta ve bu önermeye meydan okunmasının önemine dikkat çekmektedir (Read 2012 [2008], 83).

Bu önerme, küresel kapitalizm demokrasi ile özdeşleştiği ve "tarihin sonu" ve "alternatif yok" inancı ile pekiştirildiğinde, çok daha baskın hale gelmektedir. Thatcher'ın "alternatif yok" sloganı, neoliberal dünyaya karşı çıkan kitlelerin "başka bir dünya mümkün" sloganı beraber düşünüldüğünde, bu kapanmanın zamanımız ideolojik mücadelesindeki önemini

göstermektedir (Read 2012, 94). Harvey de Thatcher'ın "alternatif yok" doktrinine karşı alternatif üretmemenin, ilerici siyasetin önündeki en büyük engellerden olduğunu vurgulamaktadır (2008 [2002], 32). Neoliberalizmin hegemonik bir söylem ve akla dönüşmesini sağlayan tek şey, Dardot ve Laval'ın da isabetli bir şekilde işaret ettiği üzere, neoliberal fikir ve argümanların gücü değildir; sol doktrinlerin zayıflaması ve kapitalizme yönelik tüm alternatiflerin çökmesi sonucu ortaya çıkan "küresel/neoliberal demokrasinin zaferi" ve "neoliberalizmden çıkış yok" düşüncelerinin toplumsal ve bireysel varoluşa giydirdiği deli gömleğinin bir sonucudur (Dardot ve Laval 2012, 261).

1980'lerde Batı toplumlarını ve modernleşme yolunda onları takip eden toplumları etkilemiş olan değişim dalgası, yaşamın bütün alanlarını kapsamış, bir yaşam normu oluşturmuştur. Bu norm, rekabetin yaşamın bütün alanlarına sirayet etmesidir. Dardot ve Laval'a göre, bu dünyanın yeni aklıdır. Bu akıl, küresel ve bütünleştirme gücüne sahip bir akıldır. İktisadi alanla sınırlı kalmamış, insani yaşamın bütün boyutlarını bütünleştirme eğilimi ile yaşam biçimleri oluşturan dünyalar yaratmıştır (Dardot ve Laval 2012, 2-3). Bu aklın temelinde, Foucault'nun tespit ettiği üzere, *rekabetçi homo economicus* imgesi yer almaktadır (Foucault 2008, Read 2012, May 2012, Dardot ve Laval 2012).

İnsanın toplumsal var olma biçimini ve insani olanı hedef alan neoliberalizmi ve hegemonik hale gelmiş olan neoliberal aklı kavrayabilmek için, Foucault ve onun College De France'da—neoliberalizm üzerine—verdiği dersler, önemli anahtarlar barındırmaktadır. Birçok yazar, neoliberalizmin farklı boyutlarını Foucault'nun kavramları eşliğinde tartışmaktadır (bk. Read 2012, May 2012, Gambetti 2009 ve 2012, Dardot ve Laval 2012). Düşünür, toplumsal kurumlar, söylemler ve pratikler yolu ile iktidarın bireylerdeki yansımalarına odaklanmakta ve bireyin tahakkümünün izlerini sürmektedir. Foucault, moderniteyi tıp, psikiyatri, cinsellik ve kriminoloji gibi farklı perspektiflerden de incelemiştir. Bu perspektiflerin her biri, sonunda karmaşık yollardan birbiri ile örtüşmekte ve modern özne ve modern toplumun kuruluşu üzerine önemli bakış açıları sunmaktadır (Best ve Kellner 2011 [1991], 56-59).

Düşünür, özellikle 1970'li yıllardaki çalışmalarında, modern iktidar kavramı ile beraber, 1968 hareketlerinden itibaren döneme damgasını vuran "bireyselleşme" kavramı üzerine de çeşitli yorum ve incelemelere girişmiştir. Yine 1977-1978 yıllarında verdiği derslerde özellikle biyopolitika, normallik ve normalizasyon üzerinden modern iktidarda güvenlik paradigmasının izlerini—ve bunun henüz doğmakta olan neoliberal iktidardaki önemini—ve 1978-1979 yılında verdiği derslerde de biyopolitika kavramı üzerinden neoliberal dönüşümü tartışmaya açmaktadır (Foucault 2007, 2008). Düşünürün kavramları, günümüzde neoliberalizmi çözümlenmek ve anlayabilmek adına da çok önemli araçlar sunmaktadır (Gambetti 2009, 159).

1978-1979 yıllarında College De France'da verdiği derslerde Foucault, liberalizm ve neoliberalizmin kapsamlı bir incelemesini yapmıştır. Klâsik liberalizm ve neoliberalizm arasındaki ortak nokta, her iki düşünsel projenin de politikanın temelini *homo economicus* fikrini, yani ekonomik özneyi yerleştirmesidir. Klâsik liberalizm, Adam Smith'in insanda var olan bir eğilim olarak belirlediği değiş-tokuş, takas ve mübadele eğilimini

taşıyan ekonomik özneyi merkeze koymaktadır (Read 2012, 84). Smith'e göre, kendi çıkarını gözeten ekonomik özneler, piyasanın görünmez elinin verdiği dengeyle, toplumsal çıkarı maksimize etmektedirler. John Stuart Mill'in katkısıyla iktisatçılar, ekonomik özne ve refah üretimi konusundaki bilgi üretimini, fiziksel mekaniğin hareket yasalarına paralel biçimde, insan doğası yasalarına dayandırmaktadırlar. Bu kurgu, *homo economicus*, veya diğer adları ile ekonomik özne/ekonomik adam kavramında berraklaşmıştır (Nelson 2008 [2006], 21, 27).

Klâsik liberalizm piyasayı doğallaştırırken, özel/kamusal kurgusu ile de devletten ayrı özerk bir alan olarak ifade etmektedir. Piyasaya müdahale etmemek, doğaya saygı göstermektir. Foucault'ya göre piyasa, devlet erkinin ve yönetimin yeniden yorumlanması ve eleştirilmesidir; yani ekonomi-politik, yönetim ve iktidar kavramlarının incelenmesi ile ilişkilidir. Neoliberalizm, klâsik liberalizmle ortak bir biçimde merkeze ekonomik özneyi yerleştirmiştir ve ekonomik faaliyetin toplumsal ve politik ilişkilerin temel belirleyeni olduğu sürecin kapsamını daha da genişletmiştir. Neoliberalizme özgü olan ise, odağa mübadele yerine rekabeti yerleştirmesidir. Bu, çok önemli bir farktır; çünkü rekabetin sağlanabilmesi için devletin piyasa koşullarına müdahalesi gerekmektedir. Mübadelenin yerini rekabetin alması, piyasanın doğal bir düzen olarak görülmesinin de sonudur. Neoliberalizm, piyasayı inşa edilmiş bir düzen olarak ele almaktadır. Bu durumda da kurulması, yerleşmesi ve gelişmesi için politik planlama ve program gerekmektedir (Read 2012, 84-85; Foucault 2008, 51-75, 129-159; Dardot ve Laval 2012, 148-154, 177-179).

Neoliberalizmin mübadele yerine rekabeti odağa yerleştirerek klâsik liberalizmden farklılaşmasının makalemiz açısından temel önemi, Foucault'nun ekonomik öznedeki kaymaya vurgusudur. Rekabet etme eğilimi teşvik edilen *homo economicus*'un, ekonominin kapsam ve alanındaki genişlemeye paralel biçimde, özneleştirilme ve kendini özneleştirme biçimlerinde önemli bir kayma yaşanmıştır. İnsani bütün davranışlar, ekonomik olarak anlaşılabilir ve yönlendirilebilir. İşçi, girişimci bir özneye, yani insan sermayesine dönüşmüştür. Ekonomik özne, kendine yatırım yapan bir girişimcidir. Bu neoliberal dönüşümün anahtarıdır; yeni yönetim biçimi, bireye disiplinci müdahalelerde bulunmak yerine, verili kültürel, teknik ve hukuki temelleri değiştirebilmek için, ödül ve maliyet hesabı ile bireyin içinde yaşadığı çevreye müdahale etmektedir (Read 2012, 85; May 2012, 99).

Foucault'ya göre, 1979 yılında henüz anaakım söylemde marjinal kalmakta olan neoliberal ideal, yeni bir hakikat rejimi ve insanların özneleştirilmesinin yeni bir yoludur. Bu, liberal kurguda devletin hukuki öznesi olan *homo juridicus*'tan çok farklı motivasyonlar ve ilkelerle biçimlenen yeni bir özneyi öngörmektedir. Neoliberalizm, insanların yönetimi ile kendi içsel yönetimlerini birbirine bağlayan bir yönetim teknolojisi ile yeni bir "yönetimsellik" tesis etmektedir. Bu yönetimselliğin işlediği koşullar, artık haklar ve yasalardan, çıkar, yatırım ve rekabete kaymaktadır. Toplumsal sözleşmeyle devlet tarafından korunmak için özgürlük ve haklar arasında yapılan ilk mübadeleye dayanan haklar, mübadele için vardır; ancak çıkar mübadele edilemez. Devlet, bu nedenle arzulanan eylemleri düşük maliyetli veya maliyetsiz hale getirerek, arzulanmayan eylemleri de maliyetlerini yükselterek çıkar, arzu ve davranışları yönlendirmeyi hedeflemektedir. Bu yönetimsellik, yönetmeden yönetmiş gibi görünmektedir; yani özgürlük ve denetim biçimleri, baskı ve

mecburiyetler arasında çelişkili bir ilişki kurulur. Piyasanın özgürlükleri, politikanın stratejisinin bütünüleyici bir parçasıdır. Bu, yeni bir iktidar biçimi anlamına gelmektedir. Neoliberalizmde iktidar eylemleri belirlemez, kısıtlamaz; ancak eylemlerin koşullarına etki eder. Bu da Foucault'ya göre iktidarın daha az cismani, daha az kısıtlayıcı; ancak çelişkili biçimde daha da yoğun olması sonucunu doğurmaktadır.

İnsan sermayesine dönüşmüş olan girişimci özne, politik bir fail olan işçiden farklılaşacaktır; bunu da bireyin bir işletme gibi davranması sağlamaktadır. Bu durumda neoliberalizm basitçe bir ideolojinin veya inancın çok ötesine geçmektedir. Neoliberalizm, bir taraftan rekabet güdüsü ile yönlendirilen girişimci özneleri üretecek strateji, taktik ve politikaları üretirken, kendisi de bu strateji, politika ve taktiklerin üretim sürecinde yeniden üretilmektedir (Read 2012, 86-88). Foucault, neoliberalizmin tarihsel koşullarından bahsetmez; ancak özellikle 14 Mart 1979 tarihli dersinde (2008, 215-239) neoliberalizmin tarihine dair farklı bir anlayış imkanı sunmaktadır. Emek ve sermaye arasında gerilimi oluşturan mücadelenin koşulları, insan sermayesi ile çözülmektedir. Emek, fabrikanın ya da işyerinin belirli alanları ile sınırlı olmaktan çıkar, "esnekleşir" ve artık arzulan amaçları elde etmenin aracı olan bir eylemdir. Emek eyleme, insan sermayesi de bu eylemin etkilerine ve tarihine dönüşmektedir. Neoliberal politikalar, girişimci ve risk fikrini piyasanın ötesine, gündelik ilişkiler düzlemine yayarak sömürü gerçeğini gizlemektedir. Böylece kapitalist ile işçi sınıfı arasındaki karşıtlık, bu yeni yönetim teknolojisi ile yok edilmektedir.

Neoliberalizm ekonominin toplumun bütününe yayılmasını gerektirmektedir. Bu yayılım, altyapının üst yapıyı belirlemesinin, yani her şeyin son kertede bir ekonomik temeli olmasının sonucunun çok ötesidir. Piyasanın perspektifinin toplumun bütünüyle eş süreli hale gelmesinin sonucudur bu. Neoliberalizm, sınıf iktidarının restorasyonu ve kapitalizmin restorasyonunun ötesinde, kapitalizmin rasyonaliteyle eşitlenmesi, hegemonik akılsallığa dönüşmesidir. Bu durum, Marx'ın sermayenin biçimsel ve gerçek kapsamı ile işaret ettiği durumun ötesinin gerçekleşmesidir (Read 2012, 88-91). Doğrudan kapitalist üretim süreci ile bağlantısı olmayan kurumların kullanım değerlerinin kapitalist kâr amacı ile bütünlüştürerek var olan iktidarı sağlamlaştırılmaları, sermayenin gerçek kapsamıdır (Negt ve Kluge 1993, 178-179). Marx Grundrisse'de sermayenin bedeninin fiziksel gücünün ötesinde, toplumun bütününe yayılan ve tek tek bireylerde vücut bulan "genel zeka"yı, genel toplumsal bilgiyi, yani toplumun ortak aklını da sömürmekte olduğunu vurgulamaktadır. Teknolojik gelişmelere paralel olarak serbest zaman arttıkça, en büyük üretken güç olan emeğin üretken gücü de etkilenecektir. Bu, sabit sermaye olarak insanın üretimidir. Marx'ın terminolojisinde sabit sermaye, makine veya fabrikaya karşılık gelmektedir. Ancak Grundrisse'de insanın sabit sermaye olarak adlandırılması, bugün açıklayıcıdır. Bu Marx'ın sermayenin biçimsel ve gerçek kapsamıyla işaret ettiği geleceğin bir parçasını, yani toplumun sermaye dahilinde gerçek anlamda kapsanması ihtimalini işaret etmektedir. Bu sermayenin biçimsel ve gerçek kapsamıyla kastedilenin ötesidir; çünkü üretim artık fabrikanın ve işyerinin dışında, çeşitli toplumsal ilişkilerde gerçekleşmektedir. Bu nedenle emeğin artık bir mekanda kontrol altına alınması yerine, Negri'nin vurguladığı gibi, tecrit etme ve dağılım üzerinden yönetilmesi söz konusudur.

Neoliberalizmin rasyonel düşünme biçimi haline gelmesi ve sermayenin toplumu gerçek

anlamda kapsamı, neoliberalizmin yanlış bilinç veya ideolojinin çok ötesine geçmesi anlamına gelmektedir. Foucault'cu uyarı, neoliberalizmin bir yönetimsellik olarak bireylerin yaşam ve öznelliklerinin yapılanışına içkin olmayı hedeflediği yönündedir. Bu uyarı, neoliberalizmin çelişkileri ya da başarısızlıklarını vurgulayan bir karşı çıkışın neden başarılı olamayacağına dair bir uyarı olarak okunmalıdır. Neoliberalizm, yurttışla ekonomik özne, kamusal ile özel, piyasa ile emek arasındaki farkları silmektedir. Rekabet, bütün alanları, farkları ve ilişkileri ortak paranteze almaktadır. Her şey, çıkarlar, özgürlükler ve riskler çerçevesine alınmaktadır. Bu liberal demokrasinin, modern hukuk devletinin de sonu anlamına gelmektedir; kamusal hak, fayda veya müzakere gibi kavramlar artık hiçbir anlam ifade etmemektedir. Bu Read'in çok isabetli bir biçimde vurguladığı gibi, Harvey'nin zapt yoluyla birikim süreci ve onun ana unsurları (özelleştirme, finansallaşma, krizlerin manipülasyonu ve yönetimi ile devlet aracılığı ile yeniden dağıtım) olarak adlandırdığı süreç ve unsurların, stratejik araç olmanın çok daha ötesinde, yeni yönetimsellik biçiminin "ethosu" olmasının bir sonucudur. Belirsizlik ile güçlendirilen "özel" in her alanı yutması, her meselenin özelleştirilmesi ve devletler, şirketler ve bireylerin rekabet mantığı ile yönetilmesi sonucunda neoliberalizmin özgürlük ve bireyselleşme söyleminin kendi üzerine kapanması anlamına gelmektedir. Neoliberalizm, bir yönetimsellik, bir politik rasyonalite biçimi olarak her şeyi kapsamaktadır, dışarıyı kalmamıştır (Read 2012, 90-99).

Neoliberalizmin hegemonik bir akıl ve söylem olarak ele alınması ve neoliberal yönetimselliğe dair Foucault'cu okuma, kriz iletişimi ve yönetiminin günümüz gerçeklik ve öznellik üretimine dair dikkate alınması gerektiğini işaret etmektedir. Belirsizlik ve kriz aracılığı ile topluma ve bireylere yayılan rekabet "ethos"u, yeni iktidarın hedefini, özne/sermaye arasındaki farkı sıfırlama arzusunu göstermektedir. Bu ethos sayesinde, her türlü yabancılaşma duygusu, birey ile onu istihdam eden şirket arasındaki her tür mesafe ortadan kalkacaktır (Dardot ve Laval 2012, 366-367). Spongebob Squarepants adlı çizgi filmde, Sünger Bob karakteri ile simgelenen arzu, yeni girişimci bireye duyulan arzudur. Çakır'ın da vurguladığı gibi, Sünger Bob'un sünger olması, çağımızın önemli esneklik kavramı ile ilişkilidir ve çizgi film, çocukları girişimci yeni dünyaya hazırlamaktadır (2012, 308). Benzer biçimde, ders, kurs, el kitabı olarak gençlere ve çalışanlara öğretilen ve ana mesajları gündelik dile de yerleşen kriz iletişimi ve yönetimi, girişimci yeni dünya ve yeni akılsallık gerçekliklerini örmektedir.

Kriz yönetimi, risk yönetimi, kriz iletişimi gibi kavramlar, son yıllarda yoğun bir biçimde gündelik yaşamlarımızda karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramların her biri, işletmeler açısından 1980'lerden bu yana giderek daha önemli hale gelmektedir. Kriz yönetimine ilişkin teorik çalışmalar da, yine özellikle 1980'lerden itibaren tırmanışa geçmiştir. Kriz yönetimi çalışmalarının bu tarihlerden itibaren artarak devam etmesinin nedeni, literatürde ağırlıklı olarak küreselleşmenin hızlanması, teknolojik devrimler ve bu devrimlerin bilginin dağılım hızı ve etkisini arttırmış olmasına dayandırılmaktadır (Anthonissen 2008, Açıköz 2009, Uzun 2007, Thompson 2004, Tağraf ve Arslan 2003, MEGEP 2007). Küreselleşmeyle bağlantılı olarak işletmeler, artık sadece hissedarlarına ve çalışanlarına (veya neoliberal söylemle paydaşlarına) karşı değil, sendikalara, çevre örgütlerine, hayvan hakları örgütlerine, medyaya, bloggerlara, eylem gruplarına, finansal uzmanlara, küresel kredi

kuruluşlarına, hükümetlere ve parlamentolara karşı da sorumludur (Anthonissen 2008,10). Bu nedenlerin her biri doğrudur; ancak kriz yönetimi alanında artan çalışmalar, neoliberal dönüşüm ile beraber ele alındığında tablo biraz daha netleşmektedir. Neoliberalizmde işletmeler, devletlerin değişen rolü nedeniyle küresel kamusal yaşama her geçen gün daha fazla eklenmektedir ve kamusal yaşamdaki rolleri de giderek artmaktadır. Sponsorluk, sosyal sorumluluk, hayırseverlik (filantropi)², işletmelerin kamusal yaşamdaki rollerinin birkaç örneğidir ve her birinin neoliberalleşmeye paralel olarak kamusal yaşamda etkinliği artmaktadır. Yukarıda da açıkladığımız gibi, kriz ile neoliberalizm arasında özel bir ilişki bulunmaktadır. Servet ve zenginliğin sürekli yeniden dağıtıldığı neoliberal iklimlerde, işletmeler de yaratıcı yıkımdan sonra ayakta kalabilmek için krizlere hazırlıklı olmak durumundadır.

Kriz yönetimi ve iletişimi alanında özellikle verilen kriz tanımı, dikkatle incelenmeye değer bir tanımdır. Literatürde verilen tanımlar, krizin beklenmeyen ve sürpriz içeren bir durum olması, rutin prosedürlerle çözülebilen günlük problemlerin aksine, rutin dışı ve uç veya özgün önlemlerle çözülebilmesi, belirsizlik yaratması, fırsat yaratması, öncelikli amaçlar, itibar ve imaj açısından yoğun tehdit yaratması gibi yönlerine ağırlık vermektedir (Ulmer vd. 2006, Mitroff 2005, Coombs 2006). Kriz yönetimi ve iletişimi literatüründe kriz tanımları içinde özellikle belirsizlik ve belirsizliğin işaret ettiği fırsatlar vurgusu, kanımızca yeni dönemin ruhu ile beraber okunması gereken önemli bir vurgudur. Bu vurgu, Friedman'ın krizlerin doğurduğu fırsatlara vurgusu ile paraleldir. Kriz, normal zamanlarda uygulanamayan veya dirençle karşılaşılan birçok düşüncenin ve yeni atılımın uygulanabileceği zemini hazırlayabilmektedir. Friedman, kriz döneminde insanların daha önce ortaya atılmış ve o güne kadar denenmemiş olan birçok düşünceye sarılabildiklerini, bu nedenle de o an zemin uygun olmasa bile alternatif geliştirmenin ve alternatiflerin uygulanabileceği zemini/krizi/fırsatı beklemenin önemini vurgulamaktadır (Klein 2010, 3-7). Bu düşünce biçimi, “krizi yönetmek” denilen fikrin ruhunu oluşturmaktadır.

Kriz yönetimi ve iletişiminin belirsizlik durumuna vurgusu, yine yeni/esnek kapitalizm ile birlikte okunması gereken bir vurgudur. Belirsizlik, müphemlik ve parçalanma kavramları, yeni kapitalizm ile beraber, 1980 sonrası döneme damgasını vurmuş kavramlardır. Bu kavramların her biri, neoliberalizmin toplumsal, politik ve küresel etki ve sonuçları ile ilgilidir. Zygmunt Bauman'ın *Modernlik ve Müphemlik* (2003 [1991]), *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları* (2006 [1998]), *Siyaset Arayışı* (2000 [1999]), *Akışkan Aşk* (2009 [2008]) ve *Liquid Modernity* (2000) gibi kitapları ve birçok çalışması, neoliberalizmin esneklik ve belirsizliğinin toplumsal ve politik hayata etkilerine odaklanmaktadır. Richard Sennett'in *Karakter Aşınması* (2008 [1998]), *Yeni Kapitalizmin Kültürü* (2009 [2006]) gibi çalışmaları da aynı kavramların çalışanlar ve toplum üzerindeki etkilerini incelemektedir.

Neoliberal dönem, Bauman, Sennett, Harvey, Beck gibi birçok düşünür tarafından be-

² Fulya Akyıldız'ın “Kriz, Kapitalizm, Hayırseverlik” adlı makalesi, neoliberal dönemde yaşanan insani krizlerin “hayırseverlik” maskesi altında fırsata dönüştürülmesini incelemektedir. Makale, özellikle şirketlerin hayırseverlik mantığını kâr amacı ile birleştirerek krizlerden fırsat yaratmalarına değinmektedir (bk. <http://web.inonu.edu.tr/~ozal.congress/pdf/73.pdf>; erişim tarihi 11.01.2013).

lirsizlik ve krizlerden kaçınılan değil, aksine belirsizlik ve krizlerin yeni sisteme için olduğu bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Gambetti (2009, 144-145) bunu şöyle özetlemektedir: “Zira neoliberal düzeni liberal düzenden farklı kılanı tek kelimeyle ifade etmek mümkün olsaydı, büyük olasılıkla “müphemlik” üzerinde karar kılmak gerekirdi. 20. yüzyılın sonunda neoliberalizmin açmış olduğu yarık, sadece yeni ve şaşırtıcı olmasından değil, müphemliğin kaide haline gelmesinden de kaynaklanır”. Bauman, *Liquid Modernity (Akışkan Modernite)* adlı kitabında, “hafif kapitalizmin uçağında uçan yolcuların korkuyla pilot kabininin boş olduğunu keşfedeceklerini” vurgulamaktadır. Üstelik yolcuların, otomatik pilot olarak etiketlenmiş olan gizemli kara kutudan da, uçağın hangi yöne uçmakta olduğu, hangi havaalanına ineceği veya yolcuların güvenli bir şekilde varış noktasına ulaşabilmeleri için uymaları gereken kurallar konusunda bilgi almalarının hiçbir yolu yoktur (2000, 59). “Hafif kapitalizm” ile kast edilen esnek, küresel, post-fordist veya neoliberal kapitalizm olarak da adlandırılan dönemdir. Neoliberalizme için olan belirsizlik, Foucault’nun klâsik liberalizm ve neoliberalizm arasındaki temel ayrım olarak işaret ettiği rekabet ve girişimciliğin genel bir akılsallık haline gelmesinin nedenlerinden bir tanesidir (2008, 129-159; 215-239). Yani belirsizlik, rekabetin ve girişimciliğin yayılmasının ve genel bir akılsallık haline getirilmesinin araçlarından biridir.

Belirsizlik ve krizlerin kaçınılmazlığı vurgusu, kriz iletişimi ve yönetimi literatürünün geneline hakimdir. Krizi fırsata çevirme vurgusu da, rekabet ve girişimciliği dünyanın yeni akli olarak yaşamın tüm alanlarına yayan neoliberal akılsallığın temel itkisidir. Literatürde paradoksal bir kriz tanımına da yol açmış olan bu akılsallık, kriz iletişimi ve literatürüne hakimdir: “Kriz, işletmeye zarar vermesi söz konusu olan bir durumun avantaja dönüştürülmesi açısından verilen tepkilerin yetersizliği durumudur (Barnard, 1996, 53)” (Açıkgöz 2009, 244). Tanımda krizi fırsata dönüştürememe, krizin kendisi olarak adlandırılmaktadır. Neoliberal akılsallığın yansımaları olarak, gerçek kriz, ondaki fırsat potansiyelini ıskalamış olmak olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, bugün içinde yaşadığımız akılsallığı göstermesi açısından önemlidir. Olumsuzlukları olumluya çevirme fikri, elbette yeni veya sadece bu çağa özgü değildir. Kriz iletişim ve literatüründeki birçok çalışma, bu nedenle esas vurguyu neoliberalizme değil, krizden çıkarılabilecek ders ve krizin pozitif gücüne yönelmektedir.

Krizlerin özünde toplumdaki negatif güçler olmadığı ve krizlerin pozitif çıktılara dönüştürülebileceği fikri, literatürdeki temel argümanı oluşturmaktadır. Her kriz veya kriz riski, öğrenmek, gelişmek ve güçlenmek için birer fırsattır. Kimi çalışmalar, Çin kültüründeki kriz sözcüğüne vurgu yapmaktadır. Mandarin dilinde kriz sözcüğünü oluşturan sembol, “tehlikeli fırsat” olarak da yorumlanabilmektedir (Ulmer vd. 2006, 3). Nathan’a göre bu durum, eski bir bilgeliğin Çin alfabesine yansımalarının sonucudur. Tehdit ve fırsat karakterlerinin yazımı, aynıdır. Kriz, bir tehdit veya fırsat olabilir; tehdit ve fırsat, aynı madeni paranın iki yüzüdür adeta (Nathan 2000, 12).

Çin kültürü dışında, örnekler çoğaltılabilir; bütün kültürlerde felaketlerden öğrenerek ve güçlenerek çıkma üzerine birçok örnek vardır. Bizde de benzer bir vurgu, “kâr zararın kardeşidir” (faide zararın kardeşidir) atasözünde vardır. Tehdit ve fırsat, yarar sağlayan bir durum ile zarar veren bir durum geçişlidir; adeta bir paranın iki yüzü gibidir. Bunun

dışında “her ziyan bir öğüttür” ve “her düşünüş bir öğreniş” atasözleri de kötü durumlar-
dan öğrenerek ve güçlenerek çıkmayı vurgulamaktadır. Ancak neoliberal dönemin krize
ve krizin işaret ettiği fırsata yaptığı vurgu, felaketlerden ders alma veya kötü bir durumdan
güçlenerek çıkma vurgusundan çok daha farklı bir vurgudur. Neoliberal vurgudaki yenilik,
krizi yaratıcı yıkımın bir aracı olarak selamlamasında yatmaktadır.

Temel vurgu, her zaman hazırlıklı olmak ve strateji üretmektir; sürekli yeniden dağıtım ve
belirsizlik sistemin yeni araçlarıdır. “Krizi yönetememek” iki yönlü bir araca dönüşmek-
tedir böylece; belirsizlik ve yeniden dağıtıma hazırlıklı olmayan kaybetmeye mahkumdur
ve bu kayıp, sistemin ürettiği bir şey olmaktan çıkıp, bireysel olarak karşılanması ve yüz-
leşilmesi gereken bir kayba dönüşmektedir. Krizde varlıklar gerçek sahiplerine dönecektir
(Harvey 2007, 37). Bu vurgu, Bauman’ın bireyselleşme kavramının bugünkü anlamına
dair saptadıkları ile paraleldir. Bireyler, bugün dünyanın sistemik olarak ürettiği risklerle
yalnız karşılaşmak durumundadır ve riskten zarar görmesi, doğrudan bireye suç olarak
yüklenmektedir. Hastalandı ise sağlık rejimine uymadığı içindir veya krizde kaybeden iş-
letme, etkin bir kriz iletişimi yürütemediği için suçludur. Sistemin çelişkileri, bu yolla
görünmez kılınmaktadır (Bauman 2005 [2001], 63-64). Bauman’a göre, risk bilgisinin
işleyiş biçiminde, kolektif biçimde üretilen tehlikeler, bireysel kurbanların dünyalarına bo-
şaltılır ve risk özelleştirilir. Bunlar, insanın bireysel olarak karşılaştığı ve bireysel çabalar-
la mücadele ettiği gerçeklikler olarak yansıtılır. Örtük mesaj, tehlikeyi en aza indirmenin
bireylerin, kurum ve işletmelerin elinde olduğu yönündedir. Ancak bu örtük mesaj, kriz
ve risklerin üretiminin artık kaçınılmaz olduğu yönündeki teorik verilerle çelişmektedir
(Bauman 2011 [1993], 245). Neoliberal dönemin yeniliği tam burada yatmaktadır; risk ve
krizler sistemin yapısına içkindir ve üretilmektedir; bu risk ve krizler aynı zamanda sistemin
devamını sağlayan yaratıcı yıkımın araçlarıdır. Girişimci özneye düşen, her olasılığı
hesaplamaktır. Bu özne, kendisinin eksperisi, kendinin işvereni, kendinin mucidi, kendinin
girişimcisi olmak durumundadır. Neoliberal akılsallık, rekabette hayatta kalabilmenin tek
yolunun, kendini güçlendirme yönünde kendi üzerinde etkide bulunmak olduğunun altını
çizmektedir. Her faaliyet, bir üretim, bir yatırım, bir maliyet hesabıdır. Kişisel bir disiplin
olarak iktisat, hayatta kalmanın yoluna dönüşmüştür (Dardot ve Laval 2012, 370).

Ulmer, Sellnow ve Seeqer, *Effective Crisis Communication: Moving From Crisis to Op-
portunity* adlı kitaplarında, içinde yaşadığımız dönemde birçok farklı kriz riski ile yüz
yüze olduğumuzu vurgulamaktadırlar. Fırtına, tsunami, orman yangınları gibi doğa afet-
lerinden, gıda kaynaklı hastalıklar gibi örgütsel krizler ve şirket suistimalleri ve terörizme
kadar birçok farklı kriz riski altında yaşamaktayız. Yazarlar, nerede yaşadığımız veya nasıl
bir iş yaptığımızdan bağımsız olarak, birçok farklı kriz tipinin yaşamlarımızı alt üst etme
potansiyeli ile yüz yüze olduğumuzu vurgulamaktadırlar. Hiçbir toplum, kamusal veya
özel hiçbir örgüt veya işletme, krizlerden kaçınmamaktadır (2006, 2). Kriz yönetimi ve
iletişiminin krizin kaçınılmazlığı vurgusu, Ulrich Beck’in sanayi sonrası toplumları “risk
toplumu”—hatta “dünya risk toplumu”—olarak adlandırmasına paralel bir vurgudur.

Beck, sanayi toplumu servet üretirken, sanayi sonrası geç modern toplumun risk ürettiğine
dikkat çekmektedir. Riskler ve etkileri küreseldir ve hiç kimse ya da hiçbir toplum, risk-
lerden muaf değildir. Risklerin yayılması, kapitalist gelişme mantığını yeni bir aşamaya

taşımaktadır. Risklerin gerçekleşmesi ve krizlere dönüşmesi halinde kaybedenlerin yanı sıra kazananlar da olacaktır. Yeni modernliğin riskleri, kazananlar için yeniden paylaşım anlamına gelmektedir. Riskler karşısında varlığını sürdürebilmenin birincil koşulu, risklerin bilincinde olmaktır. Bu nedenle bilgi, yeni bir politik anlam kazanmaktadır. Beck'in risk toplumunda felaketin siyasi potansiyeline yaptığı vurgu, özellikle önemlidir ve neoliberal düzende bu vurgu, birçok boyutu ile doğrulanmaktadır. Risklerden kaçınma ve riskleri yönetme işi, iktidarın ve yetkinin yeniden örgütlenmesine yol açmıştır. Yazara göre risk toplumu, felaket toplumdur ve felaket toplumunda olağanüstü halin normal duruma dönüşmesi tehlikesi vardır (Beck 2011 [1986], 27-29).

Riski saptama ve yönetme ile krizi yönetme işi, demokratik açıdan çok problematik olan politik boyutunun yanı sıra, Bauman'ın da dikkati çektiği gibi, bugün ciddi bir iş koluna da dönüşmüştür. *Journal of Contingencies and Crisis Management* adlı dergi, yöneticilere, politika yapıcılara, yönetim danışmanlarına ve akademik araştırmacılara yönelik çıkan bir dergidir. Risk ve kriz, ciddi bir sektör ve yeni uzman meslekler tabakası da oluşturmaktadır. Bu sektör, krizin ve belirsizliğin kaçınılmazlığından ve bu yöndeki güncel kabulden beslenmektedir ve büyük bir işe dönüşmektedir. Bu iş kolu, nesnel ve öznel olarak, toplumsal sistemin kriz ve belirsizlik üretme eğiliminin önlenmesinden çok, sürdürülmesine yardımcı olacaktır. Bauman'ın da vurguladığı gibi, hiçbir general savaşın bitmesini istemeyecektir (2011 [1993], 250-251).

Krizin kaçınılmazlığı vurgusu, bir iş kolu da olan kriz yönetiminin, bu alandaki teknik ve bilimsel bilgi üretiminin ve yaygın söylemin de yardımıyla, girişimci özne ve şirketleri, etraftaki her türlü risk ile ilgili durmaksızın strateji üretmeye yönlendirmektedir. Literatürde özellikle üstünde durulan konulardan bir tanesi, kriz olasılıkları ile ilgili senaryo üreterek, kriz yönetimi paket programları hazırlamak ve bunları sık sık güncellemektir. Halkla ilişkilerin görevlerinden bir tanesi, kriz planları hazırlamak ve sürekli strateji geliştirmektir (Uzun 2007, 211). Literatürdeki zengin kriz planı modelleri ve örnek olaylar, sürekli strateji geliştirmenin önemini altını çizmektedir. Kriz yönetiminin temel ilkesi, *krizden kaçınmak* veya *krizi çözmek* değildir. Temel ilke, *krizi ortaya çıkmadan önlemek* ya da *krizi başarıya dönüştürmektir* (Akdağ 2005, 4 ve 5). Neoliberal dönemde krizi yönetmenin sisteme içkin anlamı, kriz yönetiminin temel ilkesinde berraklaşmaktadır. Krizi çözmek veya kaçınmak, neoliberal akılsallık öncesi düşünme biçimlerine aittir. Burada hedef, her şeyi tekrar yoluna koymak veya mümkünse krizden kaçınmaktır. Ancak yeni akılsallık, bize artık krizden kaçınmanın mümkün olmadığını söylemektedir; belirsizlik ve olağanüstü hal, artık kesin ve olağandır. Toplumlara, bireylere, kurumlara ve işletmelere düşen de bu duruma hazırlıklı olmak ve bu durumu bireysel çıkara çevirmek için *stratejik düşünmektir*. Belirsizliği neoliberal akılsallığı yaymanın bir aracı olarak kullanmanın en belirgin özelliği, strateji üretiminde yatmaktadır. Bireyler, işletmeler, kamu veya özel her türlü kuruluş ve devletler, sürekli strateji üretmek durumundadır. Kriz yönetimi planı, "yaşayan bir belge" olmalıdır; yani plan yapılmalı, plan doğrultusunda tatbikatlar yapılmalı, plan üzerinde çalışılmalı ve krizlere hazırlık işletmenin yönetimine içkin hale getirilmelidir (Coombs 2006, 77-91). Krizi yönetimi, daimi bir dinamizme dayanmaktadır. Dinamiklik, çeşitlilik ve sürekli hareket, sistemin yeni ethosudur. Tüm bu kavramlar, ilk bakışta

son derece olumlu bir çağrışıma sahiptir. Ancak, Eagleton'un da vurguladığı gibi, insanlık tarihinin bugüne kadar gördüğü en dinamik biçimde yıkıcı olan üretim sisteminin ışığında bu yaklaşımı yeniden gözden geçirmek gerekmektedir (2006 [2003], 50).

Her an her şeye hazırlıklı olmak, krizlerle yaşamaya alışmak, olağanüstü halin olağanlaşması anlamına gelmektedir. Mitroff, *geleneksel yöntemlerin* çoğunlukla büyük krizlerin çıkışında rol oynadığını vurgulamaktadır. *Geleneksel yöntemler ve normal düşünme biçimleri*, olağandışı ve anormal ruh hallerini tahmin etmek ve onlarla baş edebilmek için *fazlasıyla rasyonel* kalmaktadır. Mitroff'a göre 11 Eylül, bütün toplumların büyük krizlerin yeni biçimleri karşısında ne kadar kırılğan olduklarını ispatlamıştır (Mitroff 2005, 9). Küresel yeni düşünme biçimi, normalin terkidir. Neoliberal ruh hali, paranoyaklığı ayakta kalabilmenin temel koşulu olarak kabul etmektedir. Sürekli strateji üreterek ve tatbikat yaparak yaşamak, neoliberal düzenin normalidir.

Bu ruh halinin temel nedeni, neoliberal iktidar biçimi ve yönetim tekniğinin liberal biçimlerden çok farklı olmasında yatmaktadır. Modern iktidar ve modern hukuk yapısı, kökten bir değişim dönemine girmiştir. Gambetti, suç ve suçlu kategorilerinin esnekleştirilmesini öngören bir denetim mantığının neoliberal dönüşüme içkin olduğunu vurgulamaktadır: "...neoliberalizm, suçtan arındırılmış bir toplum tahayyül etmez; zira sürdürülebilirliği düzen değil, düzensizliğin, huzur değil, toplumsal çatışmanın, istikrar değil, krizlerin sürekliliğine bağlıdır" (2009, 145). Neoliberal dönüşüm, hak söylemi ve hukuk devletinin koruyucu işlevlerinin ve resmi kurumların toplumda bir iyileşme sağlama kapasitelerinin yitirilmesini de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle Gambetti, neoliberalizmi liberalizmin sonu olarak ele almakta ve evrenselliğin sonunun postmodernizm değil, neoliberalizm olduğunu vurgulamaktadır (2009, 146).

Kriz yönetimi literatüründe de sıkça anılan 11 Eylül, küresel düzlemde teröre karşı savaş söylemiyle olağanüstü önlemlerin ve anayasal ve hukuksal sınırların kaldırıldığı bir acil durum halinin miladını oluşturmuştur. Agamben, "küresel iç savaş"ın durdurulamayan ilerleyişi nedeniyle, çağdaş siyasette olağanüstü halin egemen yönetim paradigmasına dönüşmekte olduğunu vurgulamaktadır. Normal şartlar altında geçici, olağanüstü ve istisnai olması gereken bir önlemin bir yönetim tekniği olarak yerleşmesi, modern anayasasının anlamını ve yapısını kökten değiştirme eğilimindedir. Olağanüstü hâl ve belirsizlik, demokrasi ile mutlakiyet arasındaki müphemlik eşğine dönüşmektedir (Agamben 2008 [2005], 9).

Modern hukuk yapısının ve modern kurumların koruyuculuğunun yitimi, olağanüstü hali olağana çeviren neoliberal yönetim tekniğinin sonucudur. Bu yönetim tekniğinin temel belirleyen haline gelmesi, sürekli hazırlıklı olma ve strateji geliştirerek bireysel çıkarı artırmaya odaklanan normun yerleşmesinin temel nedenidir. Kriz planı ve tatbikatlar, işletmeler, kurumlar, toplumlar, devletler ve bireyler için, bu nedenle önemlidir. Coombs, kriz planının önemini Başkan Eisenhower'ın "planlar beyhudedir, ancak planlama kaçınılmazdır" sözü ile anlatmaktadır (2006, 79). Neoliberal paradigma ile yerleşmekte olan yeni yönetim tekniği ve bu tekniğin doğrudan bireylerin kendi iç disiplinine bağlanması ile büyüyen neoliberal yönetim teknolojisi, gerçekten de kurumların, devletin, işletmelerin ve

bireylerin devamlı planlama yapmasını ve strateji üretmelerine dayatmaktadır. Türkiye’de kamu kurumlarının ve devletin son yıllarda geçirdiği ve geçirmekte olduğu değişim, bu mantığın işletmelerle sınırlı olmadığını net bir biçimde göstermektedir.

Neoliberal evre, bu açıdan bürokratik akılsallaşmanın yeni bir evresidir. İşletme mantığının bütün topluma sirayet etmesi ve yaşamının ve ayakta kalmanın rekabet normuna endekslenmesidir. Bu mantık, belirsizlik, güvencesizlik ve olağanüstü hâl durumunda yaşamının getirdiği sosyal korku ortamı yardımıyla toplumun kılcal damarlarına kadar yayılmaktadır. Dardot ve Laval’ın “neo-işletmecilik” olarak adlandırdıkları bu mantık, neoliberal söylemin madalyonunun bir yüzünde risklerin doğallaşması, diğer yüzünde ise güvence ve korunmanın ortadan kaldırılması ile ilişkilidir. Bu mantık, kapitalizmin yeni evresi ile ilgilidir, ancak kapitalizmin özünde hiç değişmeden kaldığını göstermemektedir. Büyük yenilik, bireylerin kendileri için oluşturulan yeni koşullara uyumlu olacak biçimde şekillendirilmeleri ve bizzat bireylerin kendi tutumlarıyla bu koşulları giderek daha sert ve daha kalıcı kılmaya katkıda bulunmalarıdır. Yenilik, “girişimci özneler” yaratarak zincirleme bir etki başlatabilmektir. “Girişimci özneler”, rekabet ilişkilerini yeniden üreterek, genişleterek, güçlendirerek—bu tutumları nedeniyle de—giderek sertleşen koşullara daima uyum sağlayacak ve ayakta kalacaklardır. Strateji üretimi ve devamlı teyakkuza haline yapılan vurgu, denetim tekniklerinin davranışların yönetimindeki önemini göstermektedir. “Neo-işletmecilik”, bürokrasinin artışıdır, bürokratik aklın daha sofistike, daha bireyselleşmiş ve daha rekabetçi bir evresidir (Dardot ve Laval 2012, 368-369). Dardot ve Laval’ın çok isabetli bir biçimde vurguladığı gibi, Weber’e göre aklı kafese hapsedilmiş olan kapitalist ekonominin çelik kafesinden hâlâ çıkabilmiş değiliz: “Hatta bazı açılardan herkesin kendi hesabına kendi bireysel küçük ‘çelik kafes’ini inşa etmeye mecbur kaldığı bile söylenebilir” (2012, 369).

Bu yeni neoliberal akılsallığın dikkatle yaklaşılması gereken boyutu, bütün iktidar ilişkilerini neoliberal söylem ağı içinde birbirine bağlama yeteneğidir. İşletme yönetiminin dili, toplumları, bireyleri, kurumları ve devletleri küresel bir iktidar ağı içinde birleştirmektedir. Bu dil, hükümetlerin bugün sık sık kullandığı sözcük dağarcığını oluşturmaktadır. İzlenen politikanın hedefleri, toplumsal ve bireysel yaşamın bütün bileşenlerine bu yolla sirayet etmektedir. Şirket artık sadece taklit edilmesi gereken bir model olmaktan çıkmış, çocuk ve öğrencilerde değer verilmesi gereken bir tutuma, çalışanlarda teşvik edilmesi gereken önemli bir potansiyele, bir taraftan değişimlerin etkisiyle üretilirken, diğer taraftan da her alanda iyileşmeyi üreten bir varoluş tarzına dönüşmektedir. Bireyin içsel yönetimi ile toplumların yönetimi arasında belirgin bir denkliği hedefleyen yeni bir etik, bir ruh hali, bir ethos ortaya çıkmaktadır. Foucault’nun panoptik modernlik okumasının silüeti, bu yeni akılsallığın aynasından yansımaktadır. Düşünürün “...asında iktidarı kendisi tarafından bireyselleştirdiğimiz kanısındayım” vurgusu (2005, 282), bugün neoliberal iktidar ağlarında netleşmektedir. Politik yönetim tarzı ile kapitalizmin kendi kendine yardım eden girişimci bireysel ruhun tek bir ağ üzerinde birleşme eğilimi, neoliberal dönüşümün en önemli yeniliğidir. Yeni iktidar teknolojisi, bir insanın yönetilme tarzını, kendini yönetme tarzına doğrudan bağlamaktadır (Dardot ve Laval 2012, 370 -371).

Sonuç

Kriz yönetimi ve iletişimi üzerine literatürün bu dönemde artması, çeşitli fakülte ve yüksekokullarda ders olarak okutulması, şirketlerde el kitapları, seminer ve kurslar yolu ile öğretilmesi, temel argümanlarının medya dolayımı ile yayılması ve gündelik dile sızması, neoliberal dönüşümün yansımalarıdır. Kriz yönetimi ve iletişimi, neoliberal akılsallığın ve iktidar ilişkilerinin bir semptomudur. Kriz yönetimi ve iletişiminin en temel ilkelerinden “krizi fırsata çevirmek” ve temel kavramlarından “krizi yönetme”nin gündelik dile de yerleşmiş olması, neoliberal söylemin eğitim, medya, işletmeler kanalı ile etkin biçimde yayıldığına işaret etmektedir. Bu yayılımı daha da güçlendiren ise, belirsizliğin sistemin yeni normu olarak yayılması ve rekabeti doğallaştırmasıdır. Bu mantığın devletin neoliberal dönüşümü ve küresel terörle savaş politikaları ile bağlantılı okunması, yeni akılsallığın demokratik ve hukuksal boyutlarının pek de masum olmadığını göstermektedir.

Eğitim alanı, günlük yaşam ve yeni işletme ve yönetim mantığını birbirine bağlayan alanların neoliberal dönüşümün perspektifinden okunması, bu nedenle önemli ve acildir. Dönüşüm, yaşamın bütün alanlarını hedeflemektedir. Bu yeni akılsallığın ifşa edilmesi ve tartışılması, ortaklık ve demokrasi kültürünün yeniden inşası için elzemdir. Türkiye’de akademinin dönüşümünün son dönemecinde, akademinin çeşitli alanlarının bu perspektiften disiplinlerarası ve eleştirel tartışmalara açılması, küçük ama önemli bir adım olacaktır.

Kaynakça

- Açıkgöz, Banu. 2009. Kriz yönetimi ve yapbozun kayıp parçası: Kriz öncesinde, sırasında ve sonrasında iletişim. *Kamu-İş* 10 (3), 241-263.
- Agamben, Giorgio. 2008. [2005] *Olağanüstü Hâl*. çev. Kemal Atakay. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Akdağ, Mustafa. 2005. Halkla ilişkiler ve kriz yönetimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 1-21.
- Akyıldız, Fulya. 2010. Kriz, kapitalizm, hayırseverlik. *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-I* bildiriler kitabı içinde, 1260-1284. Malatya: İnönü Üniversitesi. <http://ozul.congress.inonu.edu.tr/pdf/73.pdf>.
- Anthonissen, Peter F. der. 2008. *Crisis Communication*. London and Philadelphia: Kogan Page.
- Bauman, Zygmunt. 2000. *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Zygmunt. 2000. [1999] *Siyaset Arayışı*. çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bauman, Zygmunt. 2003. [1991] *Modernlik ve Müphemlik*. çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt. 2005. [2001] *Bireyselleşmiş Toplum*. çev. Yavuz Alogan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt. 2006. [1998] *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*. çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt. 2009. [2008] *Akışkan Aşk: İnsan İlişkilerinin Kırılganlığına Dair*. çev. Işık Ergüden. İstanbul: Versus Kitap.

- Bauman, Zygmunt. 2011. [1993] *Postmodern Etik*. çev. Alev Türker. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beck, Ulrich. 2011. [1986] *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*. çev. Kazım Özdoğan ve Bülent Doğan. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Best, Steven ve Douglas Kellner. 2011. [1991] *Postmodern Teori: Eleştirel Soruşturmalara*. çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Coombs, W. Timothy. 2006. *Code Red in the Boardroom*. London: Praeger.
- Çakır, Mukadder. 2012. Küreselleşmenin Meydan Okuyucu Niteliğine Çocuk Medyasından Bir Örnek: Sünger Bob ile Kutsanan Fast Food Kültürü ve Çalışma Etiği, *Ege University 13. International Cultural Studies Symposium: Change and Challenge* içinde, der. Murat Erdem, Lois R. Helmbold, Atilla Silkü ve Esra S. Öztarhan, 299-312. İzmir: Ege University Press.
- Dardot, Pierre ve Christian Laval. 2012. [2009] *Dünyanın Yeni Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*. çev. Işık Ergüden. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Eagleton, Terry. 2006. [2003] *Kuramdan Sonra*. çev. Uygur Abacı. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Foucault, Michel. 2005. [1994] *Büyük Kapatılma*. çev. Işık Ergüden ve Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel. 2007. *Security, Territory, Population: Lectures At The Collège De France, 1977-78*. çev. Graham Burchell. London: Palgrave Macmillan.
- Foucault, Michel. 2008. *The Birth of Biopolitics: Lectures At The Collège De France, 1978-79*. çev. Graham Burchell. London: Palgrave Macmillan.
- Gambetti, Zeynep. 2009. İktidarın dönüşüm çehresi: Neoliberalizm, şiddet ve kurumsal siyasetin tasfiyesi. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 2009 (40), 143-172.
- Harvey, David. 2005. *A Brief History of Neoliberalism*. Great Britain: Oxford University Press.
- Harvey, David. 2007. Neoliberalism as creative destruction. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 610 (21), 22-44.
- Harvey, David. 2008. [2002] *Umut Mekanları*. çev. Zeynep Gambetti. İstanbul: Metis Yayınları.
- Klein, Naomi. 2010. [2007] *Şok Doktrini-Felaket Kapitalizminin Yükselişi*. çev. Selim Özgül. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Lowes, David E. 2012. [2006] *Antikapitalist Sözlük*. çev. Ali Rıza Güngen, Bican Polat, Burak Gürel, Çiğdem Dilek Karaoğlu, Evrim Engin, Zeynep Gönen. İstanbul: Versus Yayınları.
- May, Todd. 2012. Yeni Girişimciler: Foucault ve Tüketim Toplumu. *Cogito* 2012 (70-71), 96-106.
- MEGEP (Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi). 2007. *Halkla İlişkiler Yaklaşımı*. Ankara: MEGEP.
- Mitroff, Ian I. 2005. *Why Some Companies Emerge Stronger and Better from a Crisis*. New York: Amacom.
- Nathan, Maria. 2000. The paradoxical nature of crisis. *Review of Business*. (3), 12-16.
- Negt, Oskar and Alexander Kluge. 1993. *Public Sphere and Experience Toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Nelson, July A. 2008. [2006] *Hayatımızdaki Ekonomi*. çev. Didem Kizen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Read, Jason. 2012. Homo economicus'un bir soykütüğü: Neoliberalizm ve öznelğin üretimi. *Cogito* 2012 (70-71), 82-96.
- Sennett, Richard. 2008. [1998] *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*. çev. Barış Yıldırım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, Richard. 2009. [2006] *Yeni Kapitalizmin Kültürü*. çev. Aylin Onacak. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tağraf, Hasan ve N. Talat Arslan. 2003. Kriz oluşum süreci ve kriz yönetiminde proaktif yaklaşım. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 4 (1), 149-160.
- Thompson, Rosemary A. 2004. *Crisis Intervention and Crisis Management*. New York: Brunner-Routledge.
- Ulmer, Robert R., Timothy L. Sellnow, Matthew W. Seeqer. 2011. *Effective Crisis Communication: Moving from Crisis to Opportunity*. London: Sage Publications.
- Uzun, Ruhdan. 2007. İletişim Etiği: Sorunlar ve Sorumluluklar. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi.

Abstract

Crisis Communication and Management as a Symptom of Neoliberal Reason

Starting from 1980s neoliberal practices have started to change the world. The neoliberalism has not been limited to economic policies but has been evolved to hegemonic discourse and reasoning affecting individuals and peoples by means of modern disciplinary and control techniques and methods as referred by Foucault. This new society, different from disciplinary one, has formed with the governmentality, which is affecting the behavior and thought methods of individuals. This process is related to spread of neoliberalism in different forms around the world. These forms are relevant to not only various events and practices, but also the spread of discourse and reasoning among educational field, media, finance and international institutions. The most indicative feature of this new thinking process is competition principle established with the help of the ambiguity. The crisis communication and management is thought in the courses of the university departments of public relations and business as well as by means of the brochures, educational seminars in the companies. The specific discourses of public relations and business schools such as "to manage a crisis", "turning crisis into opportunity" have become regular idioms in everyday life. Therefore, this article discusses the discourses of neoliberalism, the processes of thought, and the relations of competition over crisis communication and management.

Keywords

Neoliberalism, crisis communication and management, principle of competition, uncertainty

